

A szégyenszem

Szophoklész: Aiasz

*Az istenek betelnek a tűzmardosta áldozat füstjével,
a halottak azonban sűrű, sötét vért kívánnak és kortyolják mohón;
Odüsszeusz, a túlélő csábítja így őket a fekete kecskék vérével
maga köré, hogy szóba – és csakis szóba – elegyedhessen velük,
s az árnyak meg az élő kölcsönösen megtudhassanak egyet s mást
a világ: a felhőként futó élet és az örök földi
homály dolgairól.*

*„Elhunyt holtakból ha akárkit a vér közelébe
engedsz, az majd megszólal s mond néked igaz szót;
és ha a vért már megvonod, akkor visszairamlík.”*

– olvassuk az Odüsszeia tizenegyedik énekében. Nem serlegből, a nyers földre vájt gödörből isznak a szomjas árnyak. Egyvalaki utasítja csak vissza Odüsszeusz kínálását: Aiasz – pedig kérdezhetne a fiáról, mint Akhilleusz, akit boldoggá tett, amikor hírül vette, hogy fia mily nagy hős. Odüsszeusz, akinek a neve 'gyűlöletest' jelent, Aiasz számára váltig az; holtában, valóban egy világeért sem tágít ettől. Pedig az „mézes szavakkal” engeszteli, nem is csak önmaga, szerencsétlen vetélytársa miatt is, aki a halálban sem lelt benső békére.

*„Mint Péleion Akhilleuszt, mi akhájok aképen
szüntelenül siratunk téged. S itt senki se vétkes...”*

– Odüsszeusz magyarázkodik, békülni és békéltetni akarna, immáron egyáltalán nem röstelli a kérlelő szót:

„Lépj ide, kérlek, uram! hallgasd meg a szóm, a beszédem...”

Szová tenni – oldani szeretné a történeteket. Melyekre amannak, ez tény, az élete ráment, mégpedig még mielőtt öngyilkos lett volna; a köztes időt az árny-létnél is rettenőbb megsemmisültségben szenvedte el. Ő nem mondhatná el Akhilleusszal, hogy: „Csak ne dicsérd a halált nekem soha, fényes Odüsszeusz.” Mert élet és halál között neki ott van ama egynapi, vérlucskos dráma, amit nem hajlandó megtárgyalni – tárgyá tenni. Nem kommunikációképes, mondanánk mai szavakkal. Pedig így, betokozódva ebbe a dobhártyaverő némaságba, nem hallhat a fiáról, akire híres, hét ökör bőréből készült pajzsát hagyta, aki szörnyű tetemére borult, akinek a neve is – Eurüszakész – „szélespajzsút” jelent, aki dicső hírét, és azt, ami az apja voltaképpen volt, mint vére, megóvni hivatott. Mily kényes volt pedig Aiasz a jóhírére meg a méltóságára; ebbe az egoista érzékenységbe halt bele. Nem tudta magát felemásan, szégyenben égve elviselni a Nap alatt. És lám, holtában is feloldhatatlan helyzetbe kerül, keríti magát; nem kérdi meg, hogy a fenti világban, világnak mégis kicsoda lett ő, hogy balzsamot kapjon árny-lelke; szóhoz nem jutó, kikezdett benső meggyőződésével vigasztalanul kínosan és hasadtan magára marad örökre.

*„Így szóltam; hanem ő választ nem adott, de a többi
holt hős lelke után a sötét Ereboszba továbbment.*

*Ott, noha még haragudva, talán szólt volna nekem, vagy
újból hozzá én: de szívem kedves kebelemben
ekkor a többi halott lelkét is látni kívánta.”*

Így Odüsszeusz, azaz Homérosz. Odacsöppenti ezt a „talán”-t, az elmulasztott, eltékozolt vagy elvetett esélyt, melyben egy szempillantásra, egy elakadó lélegzetvétel erejéig felvillan résnyi megnyílás, majd mindörökre becsukódik köztük – és Aiasz meg a világ közt – a szem és a száj. Aiasznak sose nyugszik meg a keble és sose lesz „kedves”, Odüsszeusz pedig sose tudhat tiszta szívből örülni Akhilleusz dicső fegyvereinek, a hősiség díjának, melyet vetélytársa elől elnyert. Aiasznak az öngyilkosságtól nem múlt el a gyűlölete, az elemi igazságtalanságérzetből fakadt révolte-ja, csupán szótalanná és tétlenné vált, mintegy „beállt” az örökkévalóságba, mint markolatánál beásott kardja, melybe beledőlt, a földbe, és ez a szívet-átjárt-penge, mint egy racionalizálhatatlan cezúra, mindéig elválasztja őt mindenkitől. S Odüsszeusznak, akire „könnyű öregség végén” sújt majd csak le a halál, sem múlhat el soha a – sóhajkönnyű – lelkiismeret-furdalása:

„Csakhogy bár sose győztem volna e párviadalban:
akkora hős szállott le miatta a földi homályba...”

Homérosz mese-látó szemével bepillanthattunk abba a sötétségbe, ahol „néma csend” honol. Aiasz végső szava, mielőtt a vasba zuhant volna, ez volt: „a többit majd a lenti-eknek mondom el.” És mintha mi, mai olvasók lennénk azok az árnyékok, akik Szophoklész tragédiájába belekóstolván, ezt a „többit” kérjük, az inkább testnyelven, semmint szájjal beszélő Aiasz balvégzetét firtatván. Szimatolunk, leskelünk, akárcsak Odüsszeusz a dráma kezdetén – „vajjon benn van-é / a hős, vagy nincs” –, amikor Aiasz zárt sátra körül ólálkodva vizslatja a lábnyomokat a homokban. Mikor valami katasztrófa vagy „dráma” történik valaki mással, gyakran vesznek így vérszagot a borzongani vágyó, felizgult emberek, tragikus színházba is ezért járnánk, „a vér szava” végett, ám megteszi egy autóbaleset, egy tébolyda öngyilkossági osztálya vagy más cirkusz is. Szomjazunk, mint a hédészi árnyak, életre vágyván, és nyilván egy elemi, dionüszoszi érzés sugallja, hogy a vércseppek nyomát kövessük felizgatottan, mint a kopók. A kopó-hasonlattal Athéna istennő illeti kedvencét, a más baját fürkésző Odüsszeuszt, kedvesen, játékosan. Kedves neki ez a lehajtott fej, óvatosság és elővigyázatosság, ahogy a nagy akháj a homokot túrja, miközben az égi hangokra fülel. A bölcs istennő és a bölcs harcos közti kölcsönös figyelem és tapintat, ügyes összjáték alkotja kapcsolatuk és karakterük lényegét. „Mindig figyellek én, ó, Lártiosz fia”, így hangzik a tragédia kezdőszora a magasban álló Athéna szájából, akit Odüsszeusz ugyan nem lát, de hall: „Értelek világosan, / hallom szavad, bár láthatatlan vagy, s szíved felfogja, / mint a türrhén kürt érchangjait.” Miként az áldozatok bemutatása és a jóslatok értelmezése nagy körültekintést és óvatosságot igényel, úgy a láthatatlan isten hangjának meghallása szívbeli készenlélet és értelmi résenlélet kíván. Ez az antik vallásosság apollói formája: az *eulabeia*, azaz óvatosság, meggondoltság, gondoskodás. Athéna és Odüsszeusz viszonya meghitt, évődően játékos. Van azonban valaki, akivel játszanak, akit az istennő hamarosan kicsal a sátrából, és mintegy odadobja Odüsszeusz lába elé, akinek vennie kell a labdát.

Ez a „labda” pedig a görög harcosok legnagyobbika – persze, vitathatatlanul, csakis az élők sorából már eltávozott Akhilleusz után: Aiasz, az erős, a bátor. Csak hírből – az *Iliász*ból – tudhatunk erejének teljéről, Szophoklész színpadán már rongyként, megcsúfoltan pillantjuk meg. Előbb két menetben szerzünk tudomást szegyenéről – katasztrófájáról –, az istennő eleven, kárörvendő, majd Tekméssza, a feleség pironkodó, fájlaló előadásában. Mondhatni, a maguk módján mindketten bekonferálják nekünk a „hőst”, meg a kar suttogásából, sikolyaiból, sópánkodásából értesülünk erről-arról, a történetekkel közvetlenül nekünk nincs találkozásunk. Aztán, a kellő pillanatban, mikor már mindent hallottunk és voltaképpen minden elvégeztetett, mintha egy második színpad tárulna fel, Tekméssza – épp ő, aki imádtá – felhajtja a sátor ajtaját, és ott látjuk hősünket elheverve, vértől iszamosan, lemészárolt dögök közt.

A színpadon kisebb-nagyobb lelki drámák játszódnak le, emberekben és emberek között – Tekmésszában, a „kar”-ban, Teukroszban – Aiasz féltestvérében –, Odüsszeusz-

ban, Meneláoszban, Agamemnónban valamint keresztbe-kasul köztük, ezeknek tanúi lehetünk – a testig ható, isten-emberi-állati tragédia azonban a színpad szívében történik, a másik, lefüggönyözött színen, a sátorban, mely csak egyszer nyílik meg, majd sürgősen bezáratik. Ennek a tragédia-magnak nem lehetünk szemtanúi, csak a nyomolvasói, csak szörnyű következményeinek bámulói. A véres, állati húscsafatok, melyeket a „függöny” nyíltán megpillantunk – akárha szemről hull le a hályog –, olyanok, mint a feldúlt, immár gyógyíthatatlanul szétmarcangolt, még dobogó szív. Egy balul végződött áldozat, melynek hússzaga és vérgőze égen-földön senkinek sem kell, mindenkinek kínos, senki sem kérte és nem is fogadja el. Sőt olyan, mint egy csúfság, az áldozathozatal megcsúfolása, egy abszurd áldozat, melytől isten és ember egyaránt fintorogva, megrökönyödve fordítja el a fejét. Hiába próbál a kar, a feleség, a báty megértést tanúsítani pörül járt hozzártatózója iránt; ők is szégyenlik ezt a nyomorult Aiaszt.

Az elején Athéna szinte mulatva adja elő a hős kifordulásának történetét, akár egy jó csíny, amit ő rendezett Odüsszeusz védelmére, okulására és szórakoztatására:

*„szemére én küldtem balul-látó homályt,
a szét nem osztott préda-barmok és a nyáj
őrzői ellen fordítottam vak dühét;
rájuk rohanva, kardra hányta körben a
sokszarvu nyáját, azt hívén: a két derék
Atreusz-fiat támadja és gyilkolja meg
saját kezével, majd a többi hadvezért.
És míg rohangált tébolyultan, én magam
még buzdítottam is, hogy törbe csaljam őt.
S aztán, amint a gyilkolással felhagyott,
az életben maradt marhákat és a nyáj
utolját gúzsba kötve elhurcolta mind
sátrába, s mintha nem szépszarvu állatok,
de férfiak lennének, úgy kínozza most.”*

Ama „vak düh” pontos okáról csak fokozatosan értesülünk, a körülmények csak megkés-ve derülnek majd ki, Athénát ezek a túlságosan is emberi bonyodalmak nem érdeklik. Az a célja, hogy feluszítsa Odüsszeuszt és rajta keresztül az egész táborat Aiasz ellen, aki – ezt is csak később tudjuk meg –, öntudatlanul bár, de meg merte sérteni őt, egyáltalán az egész bárdolatlan karaktere ellenszenves az istennőnek. Csínyével – hogy indulatját az emberekről a barmokra transzferálta – mintegy felszínre hozta Aiasz bensejét, a daliás külső alól a vad indulatok és szenvedélyek fortogó káoszát, elrettentésül és közmulatsággal a többieknek.

*„Mindjárt meg is fogom mutatni tébolyát
neked, hogy Argosz népe közt majd elmeséld.”*

És Odüsszeusz szeme láttára, mókázva csúfot űz az öntudatlanból. Úgy, hogy Aiasz ne is tudjon róla, mint szerepel le az ellenfele előtt. Athéna cirkuszt csinál, eljátszatja Aiaszzal a véres komédiát, amint a jószágokat öli és korbácsolja, kéjelegve, ellenségei gyanánt. Az istennő célja nem is annyira az, hogy Aiasznak megfizessen; nem szereti, de nem is gyűlöli őt, neki Aiasz nem igazán számít, ez az egész zavaros szado-mazochisztikus karakter neki efemer és idegen; Odüsszeuszra veti a szemét, őt vezérli, neki rendez drámát, hogy az megrökönyödjék és megkönnyebbüljön. A megtébolyított, öntudatlanul groteszk-dionüoszosi színházat produkáló Aiaszt nézve Odüsszeusz katarzist él át:

*„Nem ismerek hasonlót; és sajnálom is
szegényt – bár rossz volt indulatja ellenem -,
gonosz sorssal van egy szekerhez kötve most,
s úgy nézem ezt, mint önnön végzetem jelét.
Mert látom, nem vagyunk mi semmi más, csupán
üres képmások, mind, kik élünk, könnyű árny.”*

Nagy és szép, kristálytisza apollói felismeréshez jut el Odüsszeusz Aiasz borzasztó hisztériáját megfelelő distanciából szemlélve – a distanciáról Athéna gondoskodott –, az egészben csak az a vicc, hogy Aiasz azért még mindig él, még nem könnyű árny, sem üres képmás, hanem szemmel láthatóan vergődő ember. A szophoklészi színház éppen ennek belátásáig juttat el, visszafordítja, amit Athéna kifordított, és elénk vezet, nem a tudattalan projekcióiban játszó eksztatikus színészt, hanem éppenséggel a csupasz-nyersen eleven Aiaszt.

Szégyenében fetrengve. Amint rinyál, szinte nyivákol:

*„Ajaj, ki hitte volna egykor, hogy nevem
bajomhoz összecsendve így fog illeni?”*

– hogy a neveltségesség határát súrolja – és a világ legmegrendítőbb kérése hagyja el ajkát: *„öljete, ó, meg engem.”* Szétroppant lényé oly hallatlanul, érzéken intenzív, hogy dicső, hősi figurája szétfoszlik, mint egy árny. Élet és halál között van szétfeszítve Aiasz – ámde tudhatatlan, hogy melyik-melyik. Tudhatatlan, hogy kicsoda ő: individuum-e vagy alakja-vesztett, fájdalmas élő hús. Álom volt-e, amikor fényes sisakban, hatalmas pajzsával járt fenn, s ha nem, mert nem, hová lett az az Aiasz? S ha ez itt már nem ő, akkor kicsoda?

*„Ó, jaj
zúgó tengerszorosok,
tengeri barlangok, partmenti ligetek,
nagyon, nagyon régóta, sokáig
tartok vissza Trója körül engem.*

*De soha többé, már soha többé azt az Aiaszt,
akiben lélegzik az élet; értse meg ezt, aki hallja.”*

Ki sírja ezt? Magát holtnak érző élő sirat nemlévőt. Melyik Aiasz a valódi? A deli vagy a vergődő? Egyszer így, másszor úgy – de Aiasz ethosza nem veszi be ezt az humánus magyarázatot. Van egy nagyon különös monológja. Miután fény derült örületére, bezárja a sátrat, és mikor megint kilép, úgy tesz, mintha kijózanodott volna, megszelídült volna a szíve, nyelve, s a tengerparti „mosdóhelyre” indulna lemosni bűnét:

*„...a hóban lépkedő
tél is hátrál a jógyümölcsű nyár előtt;
s hogy a nap fehérlovú fogattal járva fényt
gyűjthasson, visszalép az éj sötét köre.
A szörnyű szél fúvása csillapítja le
a tomboló tengert; s ki mindenkit lebírt,
az álom is feloldja azt, kit megkötött.
Miért ne váljunk józanokká így mi is?”*

A természet körforgásáról és az idő változandóságáról beszél ilyen apollóian, majd az emberi-természeti elementumokra – a dionüszoszira – is vonatkoztatja mindezt; az egymás iránti érzelmek is csak olyanok, mint az időjárás; beszéde mutatja, hogy megvan ennek a szemléletnek és belátásnak a maga varázsos szépsége, sőt üdve:

*„...megyek most arra, merre menni kell;
ti csak tegyétek ezt, s meghalljátok hamar,
hogy megtaláltam nagy bajomban üdvömet.”*

A kar erre nyomban táncra perdül, Aiasz újjászületését ünnepelve, „újra”, „újra”, új-jong; bepörög, és elsietett mámorában nem veszi észre Aiasz monológjában azt a blaszfémiát, amit Hölderlin fenséges gúnynak nevezett, ami a nyelvét immár elvesztő lélek utolsó kifejezési formája; búcsú, és nem kezdet. Aiasznak ezt az útját senki sem tudja követni, és nem követi egy isten sem. *Magányos csapásra tévedt szívében*, fogalmazott a kar; ám ami nekik tévedés, az neki végül mégis megtalálás.

A tragédia során Aiasz végig monológban marad, még ha valakihez beszél is, a semmibe szórja szavait. Egyetlen valódi dialógusa Athénával volt, amikor az a bolondját já-

ratta vele, ő meg elhitte, hogy az istennő igazi beszélgetést kezdeményez. Ráébredvén a történetekre, örökre elmegy a kedve a szóváltástól. A szóváltás olyan, mint az alakváltás, mely mögött nincs semmi, ami kiállná az idő próbáját. Amikor Aiasz úgy tesz, mintha kitárulna a világra, az időre, istenekre, emberekre, voltaképpen magába fordul, bezárul, és valamit magában tart.

Érzi, hogy szégyene burkában megközelíthetlenné vált, egy még rángatózó testté, aki különféle – sajnálkozó, kárörvendő, reménykedő, megvető, megértő – érzelmeket ébreszt ugyan az emberekben, de hozzásimulni senki sem bírhat, mert – akik telnek és épnek tudják magukat – viszolyognak tőle, mint akinek halálszaga van. És az is van. A szégyen széttrancsírozódás és oszlás; a karakter páni szétesése; befelé fojtott, benn robbanó hisztéria; bensőszeri vérömlés. Szophoklész a megkéselt állati hullák közt heverő Aiasz képében a szégyen ábrázatát vetítette ki. A hisztérikus állatmészárlás pedig az önmarcangolás, jobban mondva a szétmarcangolódás projekciója volt. *Nietzsche* szavával, „a létezés anyaméhe” tárult fel, csakhogy egy cafat-méh, az „ős-egy” meddő öle, mely a halálba szül.

Szophoklész – ő is nyomszimatoló – annak is utána megy, hogy mi mindennek a csavarmentete.

Semmi sem biztos, hogy hogyan is történt Akhilleusz fegyvereinek az odaítélése, ekörül mindenki köntörfalaz, mindenesetre valamiféle sumákolás van az ügy körül. „*Itt senki se vétkes*”, olvastuk *Ödüsszeusz* szavát Homérosznál, „*a bírák többségének bölcs ítélete*” volt az, mondja Agamemnón a tragédia végén, Teukrosz Meneláosz gyanús üzemreire céloz... Aiasz viszont, aki semmivel sem büszkélkedik és csapkod immár, és csak is a halálban határozott, egyetlenegy valami mellett áll ki, csak azt állítja, hogy:

„*Pedig tudom jól azt az egyet, hogy ha a hős*

Akhilleusz bárkinek még élve adja át

fegyverzetét vitézség első díjaként,

nem vitte volna senki más előlem el...”

Olyasmit állít teljes meggyőződéssel, amit persze nem lehet *tudni* – épp erre játszanak rá ellenlábasai –, inkább csak biztosan érezni, zsigerileg áthatva lenni valamiféle tudástól; Aiasz az életével tud, állít itt valamit. Ami nem bölcsesség, nem is intuíció, nem meglátás, nem tapasztalat, nem megérzés, nem sejtlem; a teljes ember racionalizálhatatlan evidenciaérzete és önérzete benne. A delphoi jóda „Tudd magad!”-jának megfelelő állapot, ami sokkal több, mint az önismeret. Amit lehet ugyan magyarázni, bizonygatni, de akkor már régen rossz, mert a szavak hadserege beleront; a „tudom magam” nem szorul mentegetésre, kimagyarázásra, nem is ér fel a szavakig; legföljebb kommunikálhatatlanná válik, ha a másik nem érzi. Hiába magyaráz hitelesen és hévvel Teukrosz, hogy kicsoda is volt az ő testvérbátyja, ezzel szinte árt, nemhogy segítene. Agamemnón és Meneláosz elkezdenek ellene érvelni, retorikusan, okosan; mindennek be lehet bizonyítani az ellenkezőjét is. Megint *Ödüsszeusz* a legbölcsebb, és mindenkit le is szerel. Amikor a két hadvezér nem hagyná eltemettetni Aiaszt, és újabb viszály van kitörőben, így tesz rendet:

„*Ellenségem volt nékem is, mióta én*

kaptam jutalmul hős Akhilleusz fegyverét;

de bár az volt, én nem lennék igaztalan

hozzá, és nem tagadnám: ő volt mind közül,

kik Argoszból Trójába jöttünk, legdicsőbb

vitéz, csupán a hős Akhilleusz volt nagyobb.”

Beismeri tehát. Szavakkal és temetéssel. De nem amíg élt, eleven gesztussal. Pedig éppen ennek az eleven gesztusnak – hogy a másik is tud engem – a hiánya űzte Aiaszt a tébolyba, hübriszébe. Azt a politikus *Ödüsszeusz* nem merete megkockáztatni, talán ízlés ellen is lett volna – hisz Aiasz oly vad volt –, amiként fintorgott, amikor Athéna elébe

lökte a földúltat. Odüsszeusz ebben a tragédiában választékos és kedves, elegáns, mindenkivel jóba akar lenni; ő nem vérezi össze a kezét.

„Bizony; gyűlöltem őt, amíg az volt helyes”

– csitítja Agamemnónt, ővele sem akar összeveszni. Egyszer ez helyes, másszor amaz helyes – logikus; minek kéne gyűlölni egy hullát, semmi értelme, minek növelni a bajt – az Aiasz „módszere” volt; módszer! volt annak dialektikája! nem csoda, hogy megzavarodott, Athéna csak meggyorsította a dolog lefolyását, Aiasznak ez kellett legyen a sorsa, a sürgetett halál, szégyenszemre. Odüsszeusz úgy tesz, mint akinek már nincs kétsége, hogy minden menetrendszerűen történt.

„Bolyongunk, semmi biztosat még nem tudunk”

– mondta a dráma elején, a végén viszont így bólogat bölcsen:

„Bizony; mert én is eljutok majd még ide.”

Már csak a rettenetes holttest látványa – „orrán is vért lehel”, „a meleg erekből még patakzik feltörve a sötét vér” – zavarja a közhely ragyogását.

„S most Teukrosz hallja szómat; ő, amennyire

ellenségem volt, most olyan kedves nekem;

e holtat eltemetni kívánom vele

együtt, megtenni mindent, mitsem hagyva el

mit emberek tehetnek hős vitézekért.”

A temetésnek pont olyannak kell lennie, mint egy rendes, helyénvaló temetésnek, s Odüsszeusz éppen Aiasz egyetlen pártfogóját nyeri meg szövetségesül ehhez a romeltakarításhoz, melynek meg lesz adva a módja, kézzel ásott öblös sírűreg, szent mosakodás, és az ominózus penge is vele megy. Teukrosz tétovázik, hogy hagyja-e Odüsszeuszt a sírhoz nyúlni:

„a holt hősnek nem tetszenék ez, úgy hiszem.”

Akaratlanul segítségére van az „ármányos rókának”, ahogy Aiasz nevezte riválisát, hogy egyenes derékkel, kezét földdel nem piszkítva távozzék:

„Szerettem volna, ám ha nem kedves neked

segítségem, munkád dicsérve távozom. (El)”

Nem mosakszik meg, le sem hajol. Meneláosz is magasra emelt fővel, a kíséretével vonult el, büntetést hozni Teukrosz fejére, Agamemnón zárszóként kijelentette, hogy „ezt” – mutatott nyilván a tetemre – a föld alatt is éppúgy gyűlöli, mint éltében. Pedig Aiaszról járta, hogy gőgös és makacs, s ez lett a veszte, ami cáfolhatatlan, hisz nem tudta legyűzni vak dühét, amit az elemi igazságtalanságérzet váltott ki belőle. Élete utolsó percében is bosszúszomjasan gondolt „a két gonosz romlást hozó vezérre”, azokra, akik holtá után egy szót sem ejtettek a díj körüli umbuldáról, ám ehelyett Aiasz vérmes hajlhatatlanságáról, szófogatatlanságáról, tiszteletlenségéről beszéltek, mintha ő az életben mindig csak „kedvét töltötte” volna; „vállas” és „széleshátú” volt ugyan, de „az értelmes gondolkodás” képességét nélkülözte – hogy faragatlan volt, egy vadbarom, ezt burkolja Agamemnón törvény- és állampárti retorikába. Ki hát a gőgös és gyűlöletől habzó szájú?

Egy ránk maradt Ekekias-amphorán csupaszon guggolva látjuk Aiaszt, görnyedő hátának íve a kontúr. Homlokán, szeme alatt éles ráncok, szája összeszorítva. A földre szegezi a tekintetét, kardjának markolatát ássa éppen be, a kard éle kis híján a homlokát érinti. Egy magányos fa ostoros ágai borulnak fölé. Pajzsát letette, anyaszült meztelen, semmi sem védi.

Utolsó nagy, magányos monológjában, az elhagyott tengerparton sem feledkezik meg ellenségeiről. A kardot melybe bele fog dőlni, legerősebb ellenfelétől, a már halott Hektortól kapta egy döntetlen párviadal után. A szenvedély, mely most rálöki „a gyilkos vasra”, hasmánt, foggal-körömmel a földre, egy utolsó ölelésbe, túl van jón és rosszon, gyűlöleten és ragaszkodáson; sem emberi, sem isteni mértékkel nem minősíthető.

*„Ne kínozz már. Hát nem tudod, hogy nem vagyok
az isteneknek már adósa semmivel?”*

– lökte el magától nemrég e szavakkal ragaszkodó és követelőző feleségét. Halála nem áldozat. Pusztá zuhanás, mely a föld ölében fog végződni, és árny-létében is tartani.

*„Így felkészültünk hát; először is te állj
mellettem, ó, Zeus, mert a dolgok rendje ez.”*

Mintha már nem lenne hisztérikus. Élete utolsó cselekménysora, és az egyetlen cselekmény, amit a színpadon végrehajt, akárcsak a búcsúmonológja, tiszta, keményen formált és biztos aktus. A hisztéria vonagló méhéből született holtbiztos, másvilági irányú egyetlen mozdulat. „Tödlichfaktisch”, Hölderlinnel szólva. Végezetül a hintót hajtó Hélioszt köszönti, a *ma* fénylő napvilág sugarát, a földet és a folyókat: „köszöntlek, táplálóm, búcsuzom.” Köszöntlek – búcsúzom, egy másodperc alatt, az életté táguló és nyomban ponttá, ponttalanná zsugorodó *mostban*, s annyi csodálat van abban, ahogy az aranygyep-lőjű Napra, majd a közeledő kardhegyre tekint.

Hogy „gonosz sorssal van egy szekérhez kötve most”, mondta rá a lelegején az örületét szemlélő Odüsszeusz. „Ó, jaj, sötétség, én napom”, kiáltott fel Aiasz legnagyobb gyötrelmében; „hogy a nap fehérlovú fogattal járva fényt / gyűjthasson, visszalép az éj sötét köre”, mondta aztán kétértelműen. Holtában olyan ő, mint földre zuhant sötét nap:

*„Nem láthatjátok, mert e körben elfedő
lepelt borítom rá, hogy elrejtsem, hiszen
nem bírná senki jó barátja látni őt,
amint orrán is vért lehel, s vörös sebe
vérviz sötétben ott, hol ő nyitott utat”*

– siratja Tekméssza, s szégyenpírban égő arca, érezni, a keservben sápadtra válik.

Az örült vagdalkozás az éj leple alatt történt. Mire Aiasz megvilágosodott és összeomlott, megvirradt; mikor lehull szeméről a hályog, felkelt a nap; mire rátalálnak átszúrt holttestére, már tűz. Ennyi. A többi már csak a temetés körüli vita és sürgölődés, miközben csak nem áll el a vérzés.

Jegyzet

Az *Odüsszeiából* Devecseri Gábor, az *Aiaszból* Kerényi Grácia fordításában idéztem.